

Goran FILIPI
Pedagoški fakultet, Pula

ISTARSKA ORNITONIMIJA: STRATIFIKACIJA NAZIVLJA

U radu se pokušava utvrditi stratifikacija istarskih ornitonima. Svaki je jezični sloj oprimgjeren ornitonimima iz obimnijeg korpusa koji sadrži preko 6600 naziva koje je autor prikupio od g. 1985. do 1989. u 135 mjesta u Istri i na otoku Krku. Prikupljeno nazivlje pripada istromletačkom, istriotskom, istrorumunjskom, hrvatskom i slovenskom jezičnom sustavu, a anketama je obuhvaćeno i mjesto Peroj u jugozapadnoj Istri gdje se ušćuvao arhaični cmogorski štokavski govor u Istru prenesen u XVII. stoljeću iz Crne Gore.

0. Ovaj je rad pokušaj stratifikacije istarskih ornitonima. Za pojedine jezične slojeve navodit će se samo po nekoliko primjera, uz samo nužne etimo-logijske naznake, koliko je potrebno za ilustraciju rečenoga. Ipak, u slučaju da ornitonim s etimologijske točke gledišta zaslužuje pozornost, o njemu će se raspravljati detaljnije.

Svi su primjeri iz obimnijega korpusa koji sadrži preko 6600 ornitonima koje smo prikupili u Istri od 1985. do 1989. godine, i to u svih pet danas postojećih isptarskih idioma (hrvatski, slovenski, istriotski, istromletački i istrorumunjski).

Nazivi se navode hrvatskom latinicom nešto prilagođenom za sve istarske govore (dodani grafemi uobičajeni su u ovakvim radovima, pa ih nije potrebno posebno tumačiti: npr. w, æ itd.). Valja također naglasiti da naglasak nema istu vrijednost za sve idiome: za hrvatske se bilježi na uobičajen način, sustavom od četiri elementa + čakavski akut; za slovenske sustavom netonemskoga tipa od dva elementa (jer zatvorenost *o* i *e* u dijalektima slovenske Istre ne igra nikakvu ulogu); za romanske prema uporabi u najpoznatijim repertoarima za te idiome (osim istrorumunjskoga, gdje je prozodijski sustav u potpunosti kontaminiran hrvatskim, pa se na taj način i bilježi).

1. Ornitonimi p r e d r o m a n s k o g podrijetla.

U korpusu istarskih ornitonima veoma je teško utvrditi koji su oblici

predromanski; pretpostavljamo da su oni vremenom postali neprepoznatljivi, bilo zbog fonološke adaptacije, bilo zbog sekundarnih motivacija.¹

1.1. Neki hrvatski i slovenski nazivi za ševu (*Alauda arvensis*) upućuju na moguće predlatinsko podrijetlo. Oblici *lavdīca* (Krasica, Beletičev Brijeg, Štrped, Premci, Čeretež, Roč, Praćana, Foršiči, Lupoglav), *loudīca* (Šmarje, Korte) i *lawdīca* (Gračišče, Dragonja, Sočerga) imaju vokalsku skupinu *-au-* iz ALAUDA, REW 313, a kako taj dvoglas nije prisutan ni u jednom okolnom romanskom idiomu (nema ga ni u furlanskom ni u mletačkom), moglo bi se pretpostaviti da je riječ o staroj posuđenici iz keltskoga. Inicijalno *l-* u svim ovim oblicima i *-o-* u *loudīca* (Šmarje, Korte) može se protumačiti križanjem između **alauda*, **alaudica* (nepotvrđeni prvotni istarski oblici) s istromletačkim formama tipa *lodola* ili otpadanjem inicijalnog *a-* iz ALAUDA u predmletačkoj fazi. Isto nam kazuju i nazivi *ladvđca* (Blaškovići), *ladvīca* (Pićan, Čepić, Šumber), *ladvīca* (Kringa, Kanfanar, Cerovlje, Vela Traba, Lindar, Katuni, Veli Golji, Breg, Trget, Brseč, Beram, Šušnjeвица, Kostrćan, Jesenovik), *ledvīca* (Beram, Strmac, Skitača, Brovinje) i *ledvđca* (Plomin) gdje je došlo do metateze *-vd-* > *-dv-*, a u dva naziva i do promjene *a* → *e*.

2. Ornitonimi grčkoga podrijetla.

U našem korpusu samo za skupinu ornitonima tipa *fanell/faganell/paganell* smatramo da je grčkoga podrijetla (već smo spomenuli da je zbog naslojavanja jezika moguća zastrtost ornitonima grčkog podrijetla). Riječ je o nazivima za juričicu (*Acanthis cannabina* ili *Carduelis cannabina*). Od naziva spomenutoga tipa zabilježili smo: *fanèl* (Buje, Grožnjan), *faganèl* (Bivje, Bertoki, Strunjan, Krk), *fanganèl* (Šverki, Brtonigla, Pula, Škatari, Medulin, Premantura) — u istromletačkim govorima; *fanganèl* (Vodnjan, Šišan), *paganèl* (Rovinj) — u istriotskim govorima; *faganèl* (Brušić), *faganèl* (Dobrinj, Krk, Punat), *faganèl* (Baška), *faganèl* (Trget), *fanganèl* (Medulin, Vodnjan), *faganèl* (Škatari, Premantura), *faganèl* (Breg), *paganèl* (Kornić), *paganèl* (Veli Golji) — u hrvatskim govorima; *faganèl* (Plavje, Škofije, Dekani, Pobegi, Šmarje, Korte), *faganèlc*, *faganéwc* (Pobegi), *faganèl*, *faganèl* (Malijski) — u slovenskim govorima.

REW 3141 predlaže za tal. *fanello*² i mletački *faganelo* — etimon **FAGANĒLLUS*, što G. Alessio ne prihvaća i kao rješenje nudi lat. »*fagētānus* del 'faggeto' (.....) che ha dato nel Mezzogiorno il nome ad una specie di ramarro che

¹ Naslojavanje idioma po svoj je prilici uzrokom da su u našoj građi i oblici grčkoga podrijetla zastrti, a isto vrijedi i za mnoge predmletačke likove koji su danas u potpunosti poprimili mletački (istromletački) oblik.

² Možda je oblik *fanèl* zabilježen u Bujama i Grožnjaju posuđenica iz talijanskoga, no isti oblik navodi i Pigafetta (PIGAFETTA 101) za mletačko područje, što doduše može biti isto.

vive nei boschi di faggio (fajitanu)« (DEI 1593). Isto preuzima i P. Zolli, zaviravajući članak riječima: »..... anche questa spiegaz. non soddisfa del tutto.« (DELI 415). P. Skok, ne citirajući Alessia, daje isti etimon, vlat. **fagetanus* (SKOKI/502).

Smatramo da je sadržaj 'bukva', od kojeg polaze i Alessio i Skok, a što preuzima i Zolli, neprihvatljiv kao ishodište denominacije, osim, možda, paretimološki. Ne možemo tvrditi da ptica ne zalazi u bukvice, ali svakako možemo tvrditi da joj to nije najčešće stanište. O njenom habitatu ornitolozi pišu: »Najljubši so mu (sc. repniku) grmovnati in lesnati sestoji odprtih pokrajin,.....« (GREGORI 295); »Visoke planine izbjegava, a isto tako i prostrane šume.« (BREHM 442); »Ova ljepušna i dražestna ptičica nalazi se u svim našim krajevima, više u onakim, gdje ima brdeljaka i humova nego u samim nizinama.« (GJURAŠIN 171); »Habitat: Aperta campagna con siepi; d'inverno vaga in grossi stuoli per i terreni incolti e coltivati, le paludi e le marcite. Nidifica specialmente nelle siepi e nella vegetazione fitta, occasionalmente nell'erica ecc.« (PETERSON 198). Nitko, dakle, ne spominje bukvu, odnosno bukvik.

Kako je sem 'koji jede sjemenje, naročito konopljino' dao najveći broj ornitonima u različitim jezicima (i sustavni nam naziv to govori): slov. *konopljenka*, *konopljičica*, *konopnjak* (GREGORI 294); rus. *konopljanka* (NAE 93); češ. *konopka obecná* (NAE 93); hrv. *konopljača*, *konopljanka*, *konopljarica* (HIRTZ); turski *keten kusu* ('koji jede lan') (NAE 93); njem. *hanfling* (NAE 93); švedski *hampling* (NAE 93) itd., predložimo da se isti sem uzme kao ishodište i za nazive o kojima je riječ. U prilog toj tvrdnji ide i novogrčki oblik *κανναβοφάγος* 'A. cannabina' (NAE 93), složenica u značenju 'koji jede konoplju', čiji je drugi dio, koji se na planu izraza poklapa s oblicima o kojima raspravljamo, *φάγος* < stgrč. *φάγος* 'izjelica', izvedenica od glagola *φαγεῖν* 'jesti' (SENC 970). Složenica ista sadržaja mogla je postojati i u starogrčkom i kao takva prijeći u latinski, gdje je izgubila prvi elemenat (do afereze je moglo doći i u starogrčkom). U latinskom je moglo doći do kontaminacije s *fagus* 'bukva' (REW 3145).

Premda grčkoga podrijetla, ornitonimi o kojima raspravljamo u istromletačkom i istriotskom nastavak su latinskoga, domaćega leksika. U slavenskim su govorima oni posuđenice iz spomenuta dva romanska idioma. Neki su oblici hibridni: hrvatski imaju domaći sufiks *-ič*, a slovenski *-c* (sinkopirano *-ec*) ili dvojni deminutivni dočetak *-ičič*.

3. Ornitonimi latinskoga i slavenskoga podrijetla.

3.1. U istromletačkim i istriotskim govorima najviše je ornitonima latinskoga podrijetla. Ovdje valja razlikovati ornitonime koji su nastali evolucijom latinskoga jezika (postojali su, dakle, i u latinskom kao ornitonimi) i one koji su

nastali unutar tih dvaju idioma od domaćih elemenata, leksika latinskoga podrijetla.

U prvu skupinu spadaju npr.: ornitonimi tipa *anatra/anara* i sl. ‘Anas’ — potječu od lat. *ANĪTRA, REW 439, za latinski je potvrđeno *anas, anatis* (ANDR 28); nazivi tipa *uštôr* i sl. ‘Accipiter gentilis’ < ACCEPTOR, -ORE, REW 68; nazivi tipa *gardelin* ‘Carduelis carduelis’ < CARDĒLLUS, REW 1686.2; nazivi tipa *čikònja* i sl. ‘Ciconia ciconia’ < CĪCŌNIA, REW 1906 itd., a u drugu ornitonimi tipa *galèto de montànja* i sl. ‘Upupa epops’ < GĀLLUS ‘pijetao’, REW 3664 + *MŌNTANEA ‘brdo’, REW 5666; nazivi tipa *bekacoko* i sl. ‘Picoides, Picus’ < BECCUS ‘kljun’, REW 1013 + SÖCCUS ‘panj’, REW 8052; nazivi tipa *bekàča* ‘Scolopax rusticola’, izvedenica na -ača od *beko* ‘kljun’ (mlet. *bèco*, DURANTE 13) < BECCUS, REW 1013 itd. itd.

Ornitonimi romanskoga podrijetla u slavenskim su govorima Istre uglavnom posuđeni iz istromletačkih i istriotskih idioma: npr. slov. *bekacòki* ‘Picoides’ < istrmlet. *bekacòki*; hrv. *bekāča* ‘Scolopax rusticola’ < istrmlet. *bekāča*.

3.1.1. Ipak, ne mogu se svi ornitonimi istromletačkoga podrijetla smatrati posuđenim ornitonimima. Nazivi kao npr. *bestārdo* ‘Acanthis cannabina’ (Baška), *múta* ‘neka patka’ (Marezige) i *balđtica* ‘Aegithalos caudatus’ (Vodnjan) ne mogu se u hrvatskim, odnosno slovenskim idiomima smatrati posuđenim ornitonimima iz istromletačkoga; navedeni ornitonimi u istromletačkom uopće ne postoje. Riječ *bestardo* u značenju ‘križanac’ (u ostalim slavenskim govorima Istre češći su oblici *bastardo* ili *bastard*) posuđenica je iz istromletačkoga (mlet. *bastardo*, BOERIO 67 < BANSTS (got.) ‘sjenik, ambar’, REW 936)³ — riječ je prenesena na pticu unutar hrvatskoga, uzgajivači ptica pjevica, naime, često je koriste za križanje s kanarincima radi kvalitetnijega pjeva križanaca. I pridjev *múto, múta* ‘nijem, nijema’ u slovenskim idiomima Istre funkcionira kao posuđenica iz istromletačkoga (mlet. *muto*, DURANTE 120 < MUTUS, REW 5798) — i ta je riječ prenesena na pticu unutar slovenskoga. Isto vrijedi i za riječ *balđta*, koju Hrvati u Vodnjanu rabe u značenju ‘kugla’ (istrmlet. *balòta* < BALLA, REW 908, s augmentativnim dočetakom). Naš je ornitonim (*balđtica*) hibridna deminutivna izvedenica na -ica od spomenute posuđenice — do prijenosa je značenja ‘kuglica’ → ‘ptica’ došlo zbog morfoloških osobina ptice.

3.1.2. Sve upravo rečeno vrijedi i za slovenski ornitonim njemačkoga podrijetla *fárić* ‘Aegithalos caudatus’ (Marezige). Riječ je o deminutivnoj izvedenici na -iç od *far* (< srvnj. bav. PFARR, BEZLAJ I/127), riječi koja u značenju

³ Etimologija nije najjasnija. M. Cortelazzo (DELI 121) pod natuknicom *bastardo*, pored ostaloga, piše: »Fr. ant. *bastard*, di discussa etim. L'accordo sul carattere peggiorativo del suff. -ardo vien meno quando si vuole ricercare l'orig. della prima parte: l'espressione, ritenuta di partenza, *fils, fille de bast*, cioè ‘figlio, figlia (di mulattieri e serve) generato sul basto’, è, forse, scherz. commento del n. Il recente uso offensivo riflette l'ingl. *bastard* (Klajn 138).« V. i DEI 454 i SKOK I/119, *bašta* 1.

‘svećenik’ normalno funkcionira u mnogim slovenskim dijalektima kao posuđenica iz njemačkoga. Male ptice u Istri često dobijaju naziv po crkvenim djelatnicima.⁴

Ornitonime poput navedenih u 3.1.1. i 3.1.2. valja smatrati originalnim kreacijama u pojedinim idiomima koje su oblikovane od aloglotskih elemenata.

3.2. U rumunjskom korpusu gotovo da i nema izvornih ornitonima. Velika većina naziva posuđena je ili iz čakavskih ili iz istromletačkih okolnih govora. Posuđenice m. r. redovito su prilagođene na morfološkom planu (dočetak *-u* za m. r.): istrorum. *kuovrânu* ‘*Corvus frugilegus*’; ‘*Corvus corax*’ < čak. *kavran* — istrorumunjski je oblik prilagođen i na fonološkom planu, kao i mnogi drugi nazivi u tom govoru; *bekačînu* ‘*Gallinago gallinago*’ < istrmlet. *bekačîn* — kod toga ornitonima, kao i kod mnogih drugih, nije jasno jesu li u istrorumunjski prešli izravno ili preko čakavskoga.

Kao domaći element u istrorumunjskom mogli bismo smatrati naziv *kôrbu* (Žejane), odnosno *kòrbu* (Šušnjeвица, Kostrćan, Jesenovik) (rum. *corb*, DLRM 187 < CŎRVUS, REW 2269), zbog promjene *v* → *b*. Istu promjenu pokazuje i veljotski *cuarb* (BARTOLI 198). Tu pretpostavku valja uzeti s ogradom jer Giglioli za Veneto navodi oblik *corbo* (GIGLIOLI 9).

Također bi domaćega, rumunjskoga podrijetla mogao biti i izolirani naziv *cənu* ‘*Carduelis carduelis*’, ako se može dovesti u formalnu svezu s rum. *scaiéte* ‘češljuga’, DLRM 800. No naziv bi mogao biti i onomatopejskog postanja.

Nazivi tipa *čoračola* u svim istarskim idiomima mogli bi biti rumunjskoga podrijetla. Nazivi toga tipa u Istri označuju ptice iz porodice *Corvidae* (najčešće vrstu *Corvus monedula*), no u nekim se mjestima naziv prenio i na ptice iz porodice gnjuraca (*Podicipedidae* — red *Podicipediformes*) i vranaca (*Phalacrocoracidae* — red *Pelecaniformes*), a to zbog crne boje perja koja je zajednička ovim pticama.⁵ Za vrstu *Corvus monedula* zabilježili smo: *čòra* (Bale), *čòla* (Motovun, Svetvinčenat, Žminj), *čòla* (Pula), *čòlica* (Labinci, Lovreč, Krnica, Medulin, Vodnjan, Šišan), *ščòlica* (Višnjan), *čulîn* (Pićan), *čòlana* (Kanfanar) — u istromletačkim i istriotskim idiomima; *čòla* (Salambati, Svetvinčenat, Lindar, Trget, Petehi, Draguzeti), *čuòla* (Katuni, Lindar), *čòlica* (Beletičev Brijeg, Kringa), *čòlica* (Tinjan, Lovreč, Vrsar, Kanfanar, Rovinjsko Selo, Režanci, Gajana, Filipana, Rakalj, Marčana, Veli Vareški, Valtura, Ližnjan, Medulin, Premantura, Bale, Skitača, Brovinje), *čòlica* (Krmed, Pačići, Hreljići, Krnica Luka, Katun), *čuòlica* (Soldatići), *čuòlica* (Baderna), *čòlînka* (Gradina, Cerovlje),

⁴ Usp. i istrorum. *prevfîcu* ‘*Regulus*’ (Šušnjeвица) — rum. *prevt* ‘svećenik’; hrv. *gospodnić* ‘*Parus*’ (Rakalj) — u Istri je *gospodin* = ‘svećenik’; istrmlet. *fratîn* ‘*Regulus*’ (Vižinada) — dem. izvedenice na *-in* od *frate* ‘fratar’.

⁵ Usp. *vranac* ‘*Phalacrocorax carbo*’ (HIRTZ 549 — u Crnoj Gori, oko Skadarskoga jezera), *vran* (HIRTZ 549 — oko Hutova Blata i u Neretvi).

čolka (Vela Traba, Pićan, Katuni, Žminj), *čolka* (Motovun), *čuolka* (Beram), *colina* (Blaškovići), *colina* (Borut), *culin* (Šumber) — u hrvatskim idiomima; *čora* (Šušnjeвица), *čora* (Kostrćan, Nova Vas), *čuorina* (Žejane) — u istrorumunjskom.

Etimon gornjih naziva nije problematičan: to je riječ onomatopejskoga podrijetla ČAOLA 'vrana', REW 2449. Isti je etimon dao i rumunjski ornitonim *cioāră* »Nume dat mai multor specii de păsări negre sau cenusii, din familia corbului, dar mai mici decât acesta (Corvus)«, DLRM 145. Moglo bi se pretpostaviti da su rumunjski pastiri širili te oblike Balkanom i da su tako dospjeli i u slavenske i romanske idiome Istre (za istrorumunjske ćemo oblike pretpostaviti da su iz Balkana, uz napomenu da je žejanski naziv *čuorina* hibridni oblik, nastao dodavanjem stranoga dočetka *-ina* na domaću osnovu). Ako to prihvatimo, na isti bismo način mogli protumačiti nazive *čolka* 'vrana' (PARČIĆ 86), *čolica* 'čavka' (HIRTZ 67 — oko Nina u Dalmaciji), *čolica* 'ptica *pyrrhocorax alpinus*' (ARJ II/59), *čolica* 'Pyrrhocorax graculus' (HIRTZ 75 — Poljica u Dalmaciji), *čolka* 'Corvus monedula' (HIRTZ 75 — Vrbnik na Krku⁶), *čola* 'Corvus monedula' (HIRTZ 67 — Vrnjci u Srbiji), *čorka* 'Garrulus glandarius' (HIRTZ 67 — u Konavlima).

Oblici istoga tipa postoje i u furlanskom: *čöre* (Clauzetto, Flumignano), *čōra* (Tesis, Praedelis, Pesariis) — ALI 4660, sve u značenju 'Corvus corone', južnotalijanskim dijalektima: *čaula* (Kalabrija), *čaule* (Napulj), *čola* (Tarento), *čaola* (Marche) — REW 2449, a i u veljotskom, ako oblik *čualk* 'vrana' (BARTOLI 177) ne shvatimo kao prilagođenicu ili iskrivljenicu od hrv. *čavka*.⁷

Ako prihvatimo pretpostavku o rumunjskom kao jeziku davatelju, što uopće ne bi bilo sporno da oblici ne postoje i u furlanskom, možemo govoriti o neposrednoj recepciji iz rumunjskoga i u romanskim i u slavenskim idiomima Istre, a u pojedinim slučajevima valja dopustiti i mogućnost posredna posuđivanja, i to u oba smjera.

Zanimljiv je naziv koji smo u žejanskih Rumunja zabilježili za ševe (Alaudidae): *čeljicenu avdu*. Sintagma doslovce znači 'koji ne čuje' i svakako je riječ o tabu-nazivu. Nije nam poznato vjeruje li se u Istri u to da ševe donose nesreću, no Skok, ne navodeći gdje je tako, za ševu piše da je to »ptica za koju se vjeruje da donosi nesreću i smrt« (SKOK III/389). Ne može se utvrditi koliko je

⁶ Prisutnost Rumunja na otoku Krku potvrđuju i oblici za pticu koje smo zabilježili u mjestu Skrbčići godine 1987.: *pūlj* i *puljč*. Naknadnim anketiranjem (godine 1990.) utvrdili smo da se iste riječi u istom značenju upotrebljavaju i u mjestima Pinezići, Milohnići i Brkci, tj. na području otoka koje Krčani nazivlju Šotovento.

Riječ je o rumunjskoj riječi *pui* 'pasare de la iesirea din ou pînă la maturitate' (DLRM 677), koja u istrorumunjskom postoji kao *pul* 'ptica' (REW 6826) < *PŪLLIUS 'mladunče', REW 6826.

⁷ Podudarnosti između sardskoga, veljotskoga (dalmatskoga), rumunjskoga i južnotalijanskih dijalekata lingvistički nisu sporne.

taj naziv star, no bio on i recentnija tvorba, sastavljen je isključivo iz domaćih elemenata.

3.3. U slavenskim govorima Istre znatan je broj ornitonima domaćega, slave-nškoga podrijetla, no velik je i broj naziva koje su Slovenci i Hrvati posudili iz istromletačkih govora. Slavenski nazivi prevladavaju u centralnoj Istri (Pazin-ština, Buzeština), u slavenskim su idiomima istarskih obala znatno slabije zastupljeni.

Slavenski leksik dijelimo u dvije skupine.

U prvu spadaju općeslavenski ornitonimi, dakle oni nazivi koji postoje i u inim slavenskim jezicima. Riječ je uglavnom o nazivima za poznate, ekonomski važne ptice, bilo jer se love i jedu, bilo jer se uzgajaju i drže u krletkama: npr. ornitonimi tipa *jarebica*, *prepelica*, *patka*, *guska*,.....⁸ Nije nikako jasno nastavljaju li ti oblici forme iz pradomovine ili su to učene riječi koje su u istarske slavenske govore ušle preko lova (ili škole, časopisa, televizije i sl.) iz književnoga hrvatskog (odnosno slovenskoga) jezika i koje su u tim dijalektima mogle biti adaptirane na fonološkom i prozodijskom planu: npr. *orebica* (Dobrinj); *guōs* (Foršići, Lupoglav); *prepelica* (Motovun, Funtana, Vrsar, Krmed, Salambati, Svetvinčenat, Pačići, Režanci, Hreljići, Rakalj, Marčana, Veli Vareški, Premci, Čiritež, Krušvari, Borut, Cerovlje, Katun, Beram, Lindar, Čepić, Sveti Petar u Šumi, Pariži, Šumber, Blaškovići, Veli Golji, Breg, Trget, Brovinje, Brus). Najmanje ćemo pogriješiti ako kažemo da ima i jednih i drugih.

Poznato je da su se u Istri nakon g. 1955. demografski suodnosi bitno promijenili. Nakon te godine u Istru (i hrvatsku i slovensku) dolaze ljudi iz raznih krajeva bivše Jugoslavije (u slovensku Istru uglavnom Slovenci iz unutrašnjosti, Dalmatinci i Bosanci, a u hrvatsku Dalmatinci, Srbijanci, Bosanci i dr.), pa bi dio ornitonima o kojima trenutno raspravljamo mogao potjecati i od tih "novih" idioma u Istri, ali smatramo da oni, ako ih ima, nisu mnogobrojni. Naime, autohtoni slavenski element hrvatske i slovenske Istre i preostali romanski element istarskih obala ipak su prekrili te uvezene govore, barem što se naše terminologije tiče.

Drugu skupinu slavenskih ornitonima u Istri čine autohtone tvorbe, ornitonimi nastali u Istri od domaćega leksika: npr. izolirani čakavski naziv *rovarič* 'Merops apiaster' (Premantura, Ližnjan), deverbal na *-ič* od glagola *rovati* (SKOK III/148). Postanje naziva nalazimo u načinu gnijezdenja: »Gnezdi v nad meter dolgem rovu, ki ga sam izkoplje v nasipih in zemeljskih razpokah; na koncu je rov razširjen.« (GREGORI 191)

3.3.1. Ornitonimi slavenskoga podrijetla zastupljeni su i u romanskim govorima Istre. Ti su nazivi posuđenice iz slovenskih i hrvatskih dijalekata Istre: npr.

⁸ Za etimologiju v. redom: SKOK I/758; SKOK III/34; SKOK III/619; SKOK I/635.

kragùj 'Falconiformes' (Draguč); *jàstreb* 'Accipiter nisus' (Krk); *gùgutka* 'Streptopelia turtur' (Medulin). Ima i hibridiziranih oblika, npr. *lastòn* 'Apus apus, Apus melba' (Pula) — na stranu, hrvatsku osnovu dodan je domaći augmentativni dočetak *-on*.

3.3.2. Pored Hrvata i Slovenaca, u Istri postoji još jedna, malobrojna ali kompaktna skupina slavenskoga življa: Crnogorci u Peroju. O crnogorskom dijalektu u Peroju i stanovnicima Ribarić (koji taj dijalekt naziva »crnogorski jekavsko-štokavski dijalekat perojski«) 1940. godine piše: »Stanovnici sela su Crnogorci. 10 je porodica došlo u Istru pod voćstvom Miše Brajkovića, (.....) a 3 pod voćstvom Miše Ljubotine u julu 1657 iz kotara Crmnice (.....) Selo broji 350 stanovnika, koji su svi pravoslavni s izuzetkom nekoliko porodica "Slovinaca", koje su pred malo godina kupile zemlju u Peroju (.....) perojski dijalekat je posve odijeljen od Slovinaca, jer Peroj leži kao oaza u području istroromanskoga jezika (.....) struktura perojskoga jezika je potpuno crnogorska. Ovdje nema ni traga tako znanim južnočakavskim osobinama. I vokalizam i konsonantizam, i morfologija i sintaksa, i rječnik i akcent — sve je crnogorsko. Mnogo je toga u ovom narječju propalo (aorist i imperfekt), mnogo sintaktičkih obrta stoji pod utjecajem talijanskoga jezika, ali je ovo narječje ipak dragocjen ostatak crnogorskoga govora iz XVII. vijeka.« (RIBARIĆ 51). Danas je stanje donekle promijenjeno. Samo najstariji ljudi govore taj arhaičan crnogorski dijalekat, mladi samo ponekad u međusobnim komunikacijama, inače govore čakavski.

Glede ornitonimije, samo se dva naziva mogu interpretirati kao domaći, crnogorski.

Bez ikakvih dvojbi u izvorni crnogorski leksik ide naziv *sræbèc* 'Passer domesticus': u okolnim idiomima nema inicijalnog *s-*, a VUK 2 962 bilježi *srábac*, *srábca* s naznakom da se tako govori u Crnoj Gori.

Naziv *popič* koji smo zabilježili u Peroju za vrstu 'Troglodytes troglodytes' mogao bi također biti autohton: VUK 2 747 navodi *pópić* s objašnjenjem »(u C. G.) vide carić«. Ipak, i u okolnim idiomima za male je ptice (iz rodova *Regulus*, *Parus* i *Troglodytes*) uobičajen prijenos značenja 'crkveni djelatnik' → 'mala ptica'.⁹

4. Ornitonimi furlanskoga tipa.

Ornitonimi, bilo u slavenskim bilo u romanskim idiomima Istre, koji se po izrazu poklapaju s furlanskim oblicima nisu nužno posuđenice iz furlanskoga. Oni mogu ukazivati na predmletačka jezična stanja, na romanske govore prije dolaska Serenissime.

⁹ V. i n. 3.

Kao primjer navodimo ornitonime tipa *pakanjozo*. Zabilježili smo ih samo u istromletačkim i slovenskim govorima slovenskoga dijela Istre (uz izuzetak istromletačkoga u Puli). U slovenskim su idiomima u uporabi sljedeći oblici: *pakanjós*, *pakanjóz* (Plavje), *pakanjòzo* (Pobegi, Malija), *pakanjòš* (Dekani), *pakanjòšo* (Šmarje, Korte) — sve u značenju 'Fringilla montifringilla', a u istromletačkom *pakanjòzo* (Bertoki), *pakanjòzo* (Strunjan), *pakanjòšo* (Pula) — u značenju 'Fringilla coelebs' i *pakanjòžo* (Lucija), *pakanjòšo* (Bivje) — u značenju 'Fringilla montifringilla'. Furlanski ne poznaje te ornitonime,¹⁰ a kako nazive toga tipa ne donose ni ASLEF, ni ALI, ni AIS, moglo bi se pretpostaviti da su nastali upravo na području sjeverozapadne Istre, i to unutar predmletačkoga idioma tih krajeva. Tip se sačuvao i u mugliškom: ZUDINI 112 bilježi *pakanos* u značenju 'Fringilla coelebs'. Naziv istoga tipa navodi i Vascotto za izolskomletački, *pacagnóso*, u istom značenju (VASC 193).

Do denominacije je moglo doći preko biljke *Viburnum lantana* (hrv. *udika*, *šibikovina*) čije bobice ptica jede: »Alimentazione: insetti, semi e bacche« (DRCHAL 224). PIRONA 679 navodi oblik *pacagnìns* 'bacche del viburno', nama nepoznate etimologije, čije bi izvedenice bili nazivi tipa *pakanjozo*.

Ostali ornitonimi furlanskoga tipa iz našeg korpusa imaju paralele u furlanskom, kao npr. izolirani čakavski naziv *mendul'č* 'Motacilla alba; Motacilla flava', nama nepoznate etimologije, koji smo zabilježili u Štrpedu; odgovara furlanskim ornitonimima *bándule* (GIGLIOLI 82) i *codebándule* (GIGLIOLI 82 i PIRONA 36), oboje u značenju 'Motacilla alba'.¹¹

5. Ornitonimi iz ostalih jezika.

U cijelom našem korpusu samo jedan ornitonim ne potječe od gore navedenih jezika (uz izuzeće, naravski, ornitonima koji su po tipu jednaki onima iz 3.1.1. i 3.1.2.). Riječ je o njemačkom nazivu *kìmpel* 'Pyrrhula pyrrhula', koji smo zabilježili za istromletački govor Pule (< njem. *Gimpel* 'Pyrrhula pyrrhula', HURM 250). Doria za Trst navodi *cìmpel* i *gìmpel* (DORIA 153, odnosno 268), Giglioli za Istru *gìmpel* i za Trento *ghìmpel* (GIGLIOLI 40).

6. Današnje je stanje istarskih dijalekata rezultat višestoljetnih prožimanja idioma dviju jezičnih porodica, romanske i slavenske. Sasvim je izvjesno da je to višestoljetno preplitanje jezika dovelo do visokoga stupnja višejezičnosti (uglavnom dvojezičnosti) još u najdavnijoj povijesti. Suodnosi između istarskih

¹⁰ U Pirone doduše nalazimo oblik *pacagnóso* 'Fringilla montifringilla', ali uz napomenu: »Colussi esclude il t. per il Friuli, salvo forse nel sacilese« (PIRONA 679).

¹¹ Za *b – m* usp. *balancana* (Dalmacija) vs. *melancana* (Istra), ali i ornitonime u značenju 'Motacilla alba', *màndole* (Forni sotto), *mandulina* (Forni A.), *kàramàndule* (Cedarchis) — AIS III/198.

idioma (danas se u Istri govore istromletački, hrvatski, slovenski, istriotski i istrorumunjski govori) tijekom stoljeća mijenjali su se: ne tako davno dominirao je poluotokom istromletački dijalekt, koji je praktično sve do velikog egzodusa pedesetih godina imao funkciju istarske *κοινή*, a danas tu funkciju ima hrvatski razgovorni jezik. U tom svjetlu neprestana prožimanja različitih idioma, u njihovoj zajedničkoj evoluciji, valja promatrati i istarske ornitonime.

POPIS CITIRANE BIBLIOGRAFIJE

(na lijevoj se strani navode kratice)

- AIS *Sprach- und Sachatlas Italiens und der Südschweitz*, hgg. K. Jaberger und J. Jud, Zofingen 1928-40
- ALI *Atlante Linguistico Italiano*, neobjavljeni materijal koji se nalazi na turinskom sveučilištu
- ANDR Jacques André, *Les noms d'oiseaux en latin*, Librairie C. Klincksieck, Paris 1967
- ARJ *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I-XXIII, JAZU, Zagreb 1880-1976
- ASLEF *Atlante storico-linguistico-etnografico friulano*, urednik G. B. Pellegrini, Padova-Udine 1972 i d.
- BART Matteo Giulio Bartoli, *Das Dalmatische*, I-II, Wien 1906
- BOERIO Giuseppe Boerio, *Dizionario del dialetto veneziano*, Venezia 1856
- BREHM Alfred Edmund Brehm, *Kako žive životinje*, Otokar Keršovani, Rijeka 1966
- DEI Carlo Battisti — Giovanni Alessio, *Dizionario etimologico italiano*, I-IV, G. Barbèra Editore, Firenze 1975
- DELI Manlio Cortelazzo — Paolo Zolli, *Dizionario etimologico della lingua italiana*, I-V, Zanichelli, Bologna 1979-1983
- DLRM *Dictionarul limbii romîne moderne*, Academia Republicii Populare Romîne, 1958
- DORIA Mario Doria, *Grande dizionario del dialetto triestino*, Edizioni »Italo Svevo«—»Il Meridiano«, Trieste 1984
- DRCHAL W. Černý — K. Drchal, *Impariamo a conoscere gli uccelli*, Istituto geografico Deagostini, Novara 1982
- DURANTE D. Durante — Gf. Turato, *Vocabolario etimologico veneto italiano*, Editrice »La Galiverna«, Padova 1987
- GIGLIOLI Enrico Hillyer Giglioli, *Avifauna italica*, Le Monnier, Firenze 1886

- GJURAŠIN Stjepan Gjurašin, *Ptice*, I-II, Naklada »Matice Hrvatske«, Zagreb 1899, 1901
- GREGORI J. Gregori — I. Krečić, *Naši ptiči*, DZS, Ljubljana 1979
- HIRTZ Miroslav Hirtz, *Rječnik narodnih zoologičkih naziva*, I-III, Zagreb 1938-1947
- IIURM Antun Hurm, *Njemačko-hrvatskosrpski rječnik*, Školska knjiga, Zagreb 1959
- NAE H. I. Jorgensen, *Nomina Avium Europaeorum*, Kopenhagen 1958
- PETERSON R. Peterson — G. Mountfort — P. A. D. Hollom, *Guida degli Uccelli d'Europa*, Franco Muzzio and c. Editore, Padova 1983
- PIGAFETTA Antonio Pigafetta, *Vocabolario ornitologico veneto*, Istituto Veneto di Arti Grafiche, Padova 1975
- PIRONA G. A. Pirona — E. Carletti — G. B. Corgnali, *Il nuovo Pirona*, Società filologica friulana, Udine 1983
- REW W. Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg 1972
- RIBARIĆ J. Ribarić, *Razmještaj južnoslovenskih dijalekata na poluotoku Istri*, u Srpski dijalektološki zbornik, Knjiga IX, pp. 1-209, Srpska kraljevska akademija, Beograd 1940
- SENC Stjepan Senc, *Grčko-hrvatski rječnik za škole*, Zagreb 1910 (reprint 1988)
- SKOK Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I-IV, JAZU, Zagreb 1971-1974
- VASCOTTO Antonio Vascotto, *Voci della parlata isolana nella prima metà di questo secolo*, Imola 1987
- VUK2 Vuk Stef. Karadžić, *Srpski rječnik*, I-II, Prosveta, Beograd 1986 (prema bečkom izdanju iz 1852)
- ZUDINI Diomiro Zudini — Pierpaolo Dorsi, *Dizionario del dialetto muglisano*, Casamassima Editore, Udine 1981

ORNITONIMIA ISTRIANA — STRATIFICAZIONE

Riassunto

Con il presente saggio l'autore cerca di stratificare gli ornitonimi istriani. Ogni strato linguistico è illustrato con degli esempi presi da un ampio corpus che contiene più di 6600 ornitonimi raccolti dall'autore dal 1985 fino al 1989 in 135 località della regione istro-quarnerina (isola di Veglia compresa) per tutti e cinque gli idiomi (istrogeno, istrioto, istroromeno, croato e sloveno). L'autore ha intervistato anche gli abitanti di Peroj, una piccola oasi montenegrina in Istria.

Lo strato preromano è il più velato. Fra tutto il materiale, solamente i nomi di tipo *laudica/lavdica* 'Alauda arvensis' potrebbero essere d'origine preromana, celtica — perché presentano il dittongo *-au-* di ALAUDA, REW 313 che non è caratteristico né per le parlate romane né per quelle slave adiacenti.

Anche lo strato greco è velato. Come nel caso precedente viene proposto soltanto un nome che potrebbe essere d'origine greca. Si tratta di forme che designano il fanello (*Acanthis cannabina*) di tipo *fanell/faganell/paganel*. L'autore mette in dubbio la soluzione etimologica nei grandi dizionari etimologici (DEI, DELI e SKOK) e propone una nuova: elencando i nomi di fanello in molte lingue europee (e anche nel turco moderno), che hanno come base di denominazione il sema 'che mangia le sementi di canapa (*Cannabis sativa*)', propone come base della soluzione etimologica il sostantivo greco φάγος 'mangione, divoratore' (dal verbo φαγεῖν 'mangiare') argomentando l'ipotesi con il nome di fanello nel neogreco, κανναβοφάγος.

Gli altri strati (latino e slavo) sono molto più chiari e perciò più ampiamente illustrati.